

پناهندگی ارامنه باکو به گیلان

روایتی مستند از یک بحران انسانی

شرح گزارش کمیته امداد آوارگان به رشت

[۱۳ شهریور تا ۱۶ بهمن ۱۲۹۷ خورشیدی]

نوشته: م. در ساهاکیان

ترجمه و پژوهش

روبرت واهانیان

مسعود حقانی

سازمان اسناد و کتابخانه ملی

سرشناسنامه: در ساهاکیان، مگردیچ
عنوان و پدیدآور: پناهندگی ارمنه باکو به گیلان (روایتی مستند از یک بحران انسانی):
شرح گزارش کمیته امداد آوارگان به رشت (۱۳ شهریور تا ۱۶ بهمن ۱۳۹۷ خورشیدی)
/ م. درساهاکیان؛ ترجمه و پژوهش روبرت واهانیان، مسعود حقانی.

مشخصات نشر: رشت، فرهنگ‌ایلیا، ۱۳۹۹.

مشخصات ظاهری: ۱۱۰ ص.

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۱۹۰-۷۰۱-۵

عنوان دیگر: شرح گزارش کمیته امداد آوارگان به رشت (۱۳ شهریور تا ۱۶ بهمن ۱۳۹۷ خورشیدی).

موضوع: قتل عام باکو، ۱۹۱۸ م.

موضوع: Baku Massacre, Baku, Azerbaijan, 1918 *

موضوع: ارمنه -- آذربایجان (جمهوری) -- تاریخ

موضوع: Armenians -- Azerbaijan (Republic) -- History

موضوع: قتل عام -- جمهوری آذربایجان -- باکو

موضوع: Massacres -- Azerbaijan (Republic) -- Baku

موضوع: پناهندگان -- ایران -- گیلان Refugees -- Iran -- Gilan

موضوع: ارمنه -- ایران -- گیلان Armenians -- Iran -- Gilan

رده‌بندی کنگره: ۸ / ۲۶۵ / ۵۳

رده‌بندی دیویی: ۱۳۷ / ۵۳

شماره کتابخانه ملی: ۶۷۹۵۰۷۷

پناهندگی ارمنه باکو به گیلان؛ روایتی مستند از یک بحران انسانی

شرح گزارش کمیته امداد آوارگان به رشت [۱۳ شهریور تا ۱۶ بهمن ۱۳۹۷ خورشیدی]

نوشته: م. درساهاکیان

ترجمه و پژوهش: روبرت واهانیان، مسعود حقانی

چاپ نخست: بهار ۱۴۰۰

شمارگان: هشتصد نسخه

شماره نشر: ۷۹۴

نسخه‌پردازی و آماده‌سازی: کارگاه نشر فرهنگ ایلیا

نشر فرهنگ‌ایلیا، رشت، خیابان آزادگان، جنب دبیرستان بهشتی، خیابان صفایی
کوچه حاتم، شماره ۴۹ تلفن: ۳۳۴۴ ۴۷۳۳ ۳۳۴۴۴۷۳۲-۰۱۳

www.farhang-e-ilia.ir
nashre.farhang-e-ilia
nashreilia@yahoo.com
NFilia

همه‌ی حقوق نشر این کتاب محفوظ است.

فهرست

- پیش گفتار ۷
۱. آغاز کار ۱۱
۲. خانه‌ها و اقامتگاه‌های جمعی ۱۴
۳. بیمارستان و پزشک ۱۵
۴. شرایط بهداشتی ۱۷
۵. آشپزخانه و برنامه تغذیه ۱۸
۶. کودکان یتیم و یتیم‌خانه ۱۹
۷. هیئت حل اختلاف و رسیدگی به شکایات ۱۹
۸. واحد کارگشایی ۲۰
۹. مذاکرات با مقامات محلی ۲۰
۱۰. انتظامات ۲۲
۱۱. کمک انگلیسی‌ها ۲۳
۱۲. نیازمندی‌های کمیته آوارگان ۲۴
۱۳. منابع مالی کمیته ۲۵
۱۴. کمک‌هزینه سفر پرداختی به سربرزان و آوارگان عزم سفر از رشت به نقاط گوناگون ۴۴
۱۵. جلسات ۴۵
۱۶. فهرست اسامی فوت‌شدگان ۴۵
۱۷. مسئله گورستان ۶۱
۱۸. سخن پایانی ۶۲
- پیوست‌ها ۶۹
- تصاویر ۹۷

پیش گفتار

مسئله آوارگی و مهاجرت دسته جمعی مردم در اثر بلایای طبیعی یا قوع جنگ و غیره... و به دنبال آن مشکلات اسکان موقت مردم حادثه دیده در فضاهای باز فاقد حداقل امکانات رفاهی، از دیرباز دامنگیر جوامع انسانی بوده است. چنین حوادثی متأسفانه تا به امروز و در اوایل قرن بیست و یکم، کماکان رخ می دهد، برای مدتی توجه رسانه های جمعی را به خود جلب می کند و با بروز فاجعه انسانی جدیدی، بعضاً بزرگتر و دردناکتر از موارد قبلی، به فراموشی سپرده می شود.

کوچاندن قهرآمیز مسلمانان روهینگیایی برمه از زادگاهشان، به قصد پاک سازی قومی، که اخیراً جلوی دیدگان مردم سراسر دنیا و نهادهای گوناگون حقوق بشر، به دست نیروهای مسلح ارتش میانمار صورت گرفت، یکی از این موارد ضدانسانی است.

فجایی از این دست، در گذشته ای نه چندان دور، در منطقه ما هم رخ داده است و حتی زمانی اهالی رشت، در سال های پایانی جنبش جنگل و دست به دست شدن چندین باره رشت بین نیروهای قزاق دولتی و نیروهای سرخ شوروی، از ترس انتقام جویی سربازان متجاوز بیگانه و حاکمان بی رحم، خانه و دیار خود را رها کرده و در دسته های چند هزار نفری به طرف قزوین و تهران فراری شدند و برای مدت های طولانی، به دور از شهر اشغال شده شان، مرز تلخ دربدری و آوارگی در غربت را چشیدند. از این دربدری و سرگردانی مردم رشت، که در منابع تاریخی از آن به نام «مهاجرت اهالی رشت» نام برده شده است، اسناد متعددی در مراکز آرشیوی کشورمان وجود دارد که متأسفانه تا به امروز مورد غفلت و بی توجهی واقع شده اند.

اما کتابی که به ترجمه و نشر آن پرداخته‌ایم، گزارش آوارگی ساکنین ارمنی شهر باکو، شهر صنایع نفتی روسیه تزاری در منطقه قفقاز است که حدود یک قرن پیش، روز ۱۴ سپتامبر ۱۹۱۸، و هم‌زمان با آغاز قتل‌عام ساکنان ارمنی باکو به دست نیروهای عثمانی، ارامنه به ناچار موطن خود را ترک کردند و مهاجرت به شهرهای ساحلی گیلان را در پیش گرفتند.

معرفی گزارش چاپی این رخداد تاریخی از آن نظر دارای اهمیت است که بدانیم، جمعیتی به دور از خانه و کاشانه، با تشکیل کمیته امداد منتخبی از بین خود و ارامنه ساکن رشت، موفق شده است تمامی مسائل و مشکلات خیل عظیم پناهندگان را در طول مدت درگیری، از همان لحظات اولیه ورود به رشت، تا مراجعت مجددشان به باکو، به نحو احسن مدیریت کند، آن‌هم با تکیه بر نیروها و امکانات خودی و بدون کم‌ترین چشمداشت به کمک مالی حکومت محلی وقت، که خود دچار قحطی اوراق در مقیاس ملی بود.

کتابچه گزارش عملکرد کمیته امداد یادشده، که نسخه اصلی آن به زبان ارمنی است، سال ۱۹۱۹ میلادی در رشت، توسط «مکریچ درساهاکیان» تحت نظر کمیته امداد تدوین و سپس در چاپخانه «آرشاک کاراپتیان» شهر باکو، در یک هزار نسخه چاپ و متأسفانه به خاطر حوادث محلی و منطقه‌ای، بیش از چند نسخه از آن منتشر نشد.

گفتنی است این «ارمنی بَراران»^{*}، در طول مدت پناهندگی در رشت و انزلی و حسن‌کیاده (کیاشهر کنونی) از توجه و کمک‌های همه‌جانبه مردم گیلان، به‌ویژه بزرگ‌مردی به نام «کوچک‌خان»، که علی‌رغم مخالفت فرماندهان نیروهای انگلیسی‌مقیم سواحل، به آنان پناه داده بود، برخوردار بوده و در انتهای گزارش چاپی از او صمیمانه تشکر و قدردانی کرده‌اند.

* ارمنی بَرار: عنوانی که میرزا کوچک‌خان جنگلی به هم‌ولایتی‌های ارمنی خود داده بود.

در آخرین مراحل کار اتمام این کتاب، با اسناد متعدد دیگری، در آرشیو مدرسه آرامنه رشت روبه‌رو شدیم که نشان می‌داد کمک‌رسانی به باقی‌مانده پناهجویان و افرادی که پس از مراجعت پناهجویان به باکو، به کمیته امداد آرامنه رشت مراجعه و درخواست کمک کرده‌اند، کماکان ادامه داشته است. همچنین چند اعلان چاپی جشن و شادمانی به‌منظور جمع‌آوری اعانه برای کمک به پناهجویان، نظرمان را جلب کرد. در مراجعه بعدی به گنجینه مدرسه آرامنه رشت، گزارش چاپی دیگری به‌دست آمد که در چاپخانه «اتحاد» رشت و به زبان ارمنی به چاپ رسیده و نشان می‌دهد کار کمک‌رسانی به پناهجویان به‌جا مانده، به مدت دو سال بعد هم ادامه داشته است. ترجمه ارمنی عنوان این گزارش تکمیلی به شرح زیر است:

الحاقیه به گزارش [چاپ باکو]

کمیته امداد فراریان آرامنه به رشت

از ۱۲ آپریل ۱۹۱۹ تا ۱ ژوئیه ۱۹۲۰

این الحاقیه را هم که کامل‌کننده گزارش چاپ باکو و دارای جزئیات مهم تاریخی بود، ترجمه و در ضمیمه مجموعه معرفی کردیم. در پایان از مسئولین مدرسه آرامنه رشت که این اسناد و مدارک را در اختیار ما قرار داده‌اند، صمیمانه سپاسگزاری می‌کنیم.

روبرت واهانیان

مسعود حقانی